

Motion till riksdagen

1989/90:K410

av Birgit Friggebo m.fl. (fp)

Datapolitik

Datateknikens snabba utveckling har gett oss effektiva hjälpmedel inom en rad olika områden i samhället. Den nya tekniken ger möjlighet att på ett utomordentligt sätt lagra, söka, sortera, bearbeta och sända information. Samtidigt ökar möjligheterna till kontroll av enskilda medborgare. Med den nya utvecklingen kommer också integritetsfrågor i högre grad i konflikt med krav på offentlighet. Alla dessa aspekter måste naturligtvis vägas mot varandra vid införande av datorstöd.

Datateknikens sociala dimension

Modern informationsteknologi ger oss nya möjligheter att överbrygga många typer av handikapp. Datoriserade hjälpmedel kan bidra till individualisering och anpassning till de handikappades speciella behov. Starka sociala och medmänskliga skäl talar för att ge hög prioritet till utveckling av hjälpmedel för handikappade på basis av modern teknologi.

Även inom andra sociala områden såsom hemvård och sjukvård har datorstöd fått en ökad betydelse. Den personliga kontakten kan dock aldrig ersättas av teknik. Vi måste ta hänsyn till dessa begränsningar när datatekniken införs inom bl.a. sjuk- och socialvård. Datatekniken bör bara vara ett komplement till mänsklig kontakt. Samtidigt bör vi inte bortse från att tekniken kan ge utrymme för mer personlig kontakt t.ex. genom att hemvårdare kan avlastas rutinuppgifter.

Mot denna bakgrund ser vi det som ytterst angeläget att våra blivande tekniker även utbildas i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. För att en ingenjörstekniska och vetenskapliga kunnande skall komma till sin rätt är det nödvändigt att hon eller han har vidare kunskaper utöver de tekniska. Med det inflytande teknikerna har på samhällsutvecklingen bör samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen beredas ökat utrymme i den tekniska utbildningen.

Videotex är en teknik för datakommunikation som med fördel kan användas i sociala tillämpningar, t.ex. rörande hemvård, utbildning, konsumentupplysning m.m. Användningen av videotex ökar f.n. i vårt samhälle. För att sådan teknik verkligen ska kunna utnyttjas på bred front i samhället krävs att den ska kunna användas på ett lätt tillgängligt sätt. Vi förordar därför att särskilda forskningsinsatser görs för att vidareutveckla användarvänligheten

i videotex. Dessa kan lämpligen administreras av STU och utföras i samverkan mellan svensk industri och högskolor/universitet med kompetens inom området.

Användningen av s.k. smart cards kommer att öka kraftigt i vårt land inom kort. Genom att såväl känsliga personuppgifter som identitetsdata kan lagras i dessa kort i stället för i centrala databaser, kan användningen av sådan teknik på ett bra sätt främja integritetshänsyn.

Skolan behöver genomtänkta och pedagogiskt anpassade programvaror som hjälpmedel i undervisningen. Det är i första hand lärarna som bör formulera pedagogiska önskemål och delta i metodutvecklingen. Detta i sin tur förutsätter att lärarna haft möjlighet att inhämta egna kunskaper inom dataområdet. Det är en uppgift för verksamma pedagoger att tala om hur de vill att programvaran skall fungera i samspelet mellan lärare, elev och maskin. Så småningom kan det då växa upp programbibliotek inom olika ämnesområden där lärare och elever kan välja lämpliga program.

Enligt vår mening är det särskilt viktigt att lärare i humanistiska och sociala ämnen får upp ögonen för de nya pedagogiska möjligheter som användandet av datasystem medger.

Åtgärder för att intressera flickor för tekniska yrken bör intensifieras. Ett exempel är speciella kurser i datakunskap endast för flickor. Dessutom bör utbildning om datasystem särskilt betonas på utbildningslinjer som domineras av flickor.

Integritet

Begreppet integritet kan ha olika innebörd, men inom datapolitiken omfattar det främst individens rätt att bli lämnad i fred, skydd gentemot intrång från offentliga myndigheter, företag, massmedia eller enskilda personer. Samtidigt har det moderna samhället behov av information om den enskilde för planering och service samt för att förhindra kriminellt beteende.

Då samhällets krav kolliderar med den personliga integriteten uppstår svåra avvägningsproblem. I sådana situationer brukar den enskildes intressen ofta komma till korta. Enligt folkpartiets mening måste större hänsyn tas till den enskildes krav på en privat och skyddad sektor.

När man en gång i tiden började registrera via datorer var det ekonomiskt motiverat att välja system med stora centrala register. Idag finns knappast dessa motiv kvar. Dessutom börjar äldre stora dataregister medföra ökande underhållskostnader. Mot denna bakgrund är det dags att mer planmässigt arbeta för en decentralisering av olika offentliga dataregister. Regeringen bör ges ett sådant uppdrag.

All statlig och kommunal förvaltning måste sträva efter så enkla och generella stödsystem som möjligt. Det är de komplicerade regelsystemen som motiverar insamling av stora mängder personuppgifter och de mest integritetsstörande kontrollerna.

Personnummer

Användningen av datorer inom den offentliga sektorn har blivit allt mer omfattande under senare år. Personnumret har t.ex. banat väg för en ökad per-

sonregistrering med hjälp av ADB. Det underlättar också en samkörning av personuppgifter. Inom många verksamheter är kravet på säker identifiering av klienter, patienter och kunder av största betydelse. Personnummer är onekligen ett mycket säkert sätt att identifiera en individ.

Lagstiftningen släpar till vissa delar efter när det gäller denna utveckling. Användningen av personnummer är inte lagreglerad på annat sätt än att det i en del författningar finns bestämmelser om att uppgift om personnummer skall lämnas eller att sådan uppgift får registreras för vissa angivna ändamål. Personnumret är endast undantagsvis sekretesskyddat. Det har gjort att personnumret kommit att brukas i vitt skilda sammanhang, vilket har skapat irritation hos allmänheten. Dels gäller det ökad risk för intrång i den personliga integriteten och dels reaktion på onödigt användande av personnummer. Ibland förefaller det som om personnummer används slentrianmässigt och t.o.m. i sammanhang där det saknar funktion.

Personnummeranvändningen är så utbredd i samhället att det är nödvändigt med en rejäl begränsning för att förstärka skyddet av den enskildes integritet. Detta bör regleras i en särskild personnummerlag.

Registerlagar

Data- och offentlighetskommittén (DOK) har föreslagit att särskilda registerlagar stiftas. Regeringen bör snarast föra fram sådana förslag till registerlagar för beslut i riksdagen. I betänkandet framhålles dock att det ibland kan finnas skäl att överlåta till regeringen eller datainspektionen att lämna dispens från bestämmelser i registerlagar. Vi anser emellertid att meningen med registerlag är att den enskilde skall känna säkerhet vad gäller dennes rättsliga ställning. Ett dispensförfarande urholkar en sådan säkerhet. Folkpartiets uppfattning är att en sådan dispensmöjlighet inte bör finnas i registerlagar.

Enligt polisregisterlagen får uppgifter om enskilda personer registreras "för att tjäna till upplysning om brott, för vilka någon har misstänkts, åtalats eller dömts, eller om någons personliga förhållanden i övrigt". Denna lag antogs 1 juli 1988 och i samband härmed byttes "vandel" mot "personliga förhållanden". Även tullverket har denna möjlighet till registrering av personer som inte ens misstänks för att ha begått brott. Frågan om datorisering av dessa förspaningsregister har också aktualiserats. Denna fråga bör avgöras av riksdagen som då även bör se över rekvisiten för anteckning i förspaningsregistren. Polisens allmänna spaningsregister är redan datoriserat. Det finns anledning att se över tillämpningen av spaningsregistren så att dessa inte utan vidare utvidgas till att också omfatta uppgifter av förspaningskaraktär.

Riksdagen har beslutat om en ny organisation för folkbokföringen och en kommitté arbetar på ett förslag till författningsreglering av folkbokföringsregister. Vi utgår från att frågor om registrets ändamål, innehåll, tillgänglighet och bevarande kommer att regleras i lag och att dessa frågor sålunda underställs riksdagen innan det nya registret tas i bruk. Integritetsfrågan bör få spela en stor roll vid bedömningen av vilka uppgifter som skall finnas i folkbokföringsregistret. Det innebär att så få uppgifter som möjligt bör tillåtas ingå i registret. Detta bör ges regeringen till känna.

Samkörning mellan register med personuppgifter kan skapa kunskap om de berörda individerna som är utomordentligt detaljerad. Det kan hota den personliga integriteten, därför bör samkörningar medges med största försiktighet. I princip skall en uppgift som lämnats för ett ändamål inte användas för ett annat ändamål.

Folkpartiet avvisar tanken på att folk- och bostadsräkningar i framtiden i huvudsak baseras på centrala register. Vi anser att folk- och bostadsräkningar även i fortsättningen bör utgå från enkäter. Om SCB vill använda uppgifter ur andra register kan de förtryckas i frågeblanketten. Då kan folk- och bostadsräkningen även i fortsättningen förbli en enkätundersökning men med användande av redan befintliga registerdata. Då vet medborgarna vad de lämnat för uppgifter och blir informerade om hur de kommer att användas. Vi anser dessutom att folk- och bostadsräkningar endast bör genomföras vart tionde år.

Forskningsetik

Ett särskilt uppmärksammat problem på senare tid gäller de etiska frågorna i samband med forskning som bygger på uppgifter om personer, bl.a. sådana som följs under en längre tid, s.k. longitudinella studier. Sådan forskning innebär att avvägningar måste göras mellan kravet på personlig integritet å ena sidan och behovet av medicinskt och samhällsvetenskapligt betydelsefull kunskap å den andra.

Regeringen har mot denna bakgrund tillsatt en särskild utredning rörande vissa forskningsetiska frågor. Utredningen har presenterat vissa förslag (SOU 1989:74) till förändringar bl.a. vad gäller tillståndsgivningen. Vi återkommer till dessa frågor när regeringen presenterat sin forskningspolitiska proposition.

Offentlighet och sekretess

Offentlighetsprincipen ger varje människa som så önskar rätt att ta del av statliga, landstingskommunala och kommunala handlingar. Denna grundlagsfästa rätt är ett omistligt inslag i vår demokrati.

Hittills har i stort sett alla dokument funnits på papper. Nu håller emellertid situationen på att förändras. Allt fler handlingar finns endast tillgängliga på data. Specialkunskap krävs då ofta för att kunna ta del av dem. Medborgarnas rätt till insyn enligt offentlighetsprincipen får inte begränsas eller försvåras av den nya tekniken. Det ankommer på varje myndighet att underlätta för den enskilde.

Datatekniken ger också genom terminaler möjlighet till att på ett effektivare sätt utnyttja offentlighetsprincipen. Genom att placera terminaler på t.ex. post och bibliotek kunde inte bara information spridas utan också allmänhetens insyn hos och kontroll av myndigheter förbättras. Regeringen bör ta initiativ till utvidgad offentlig databasservice.

Datainspektionen har förbjudit tidningar med datoriserade arkiv att låta allmänheten ta del av dessa. DI betraktar arkiven som personregister och

därför får de endast användas internt och personuppgifter om bl.a. brott måste raderas efter fem år. Vi anser att det bör vara möjligt att ta del av tryckta skrifers innehåll via data. Regeringen bör låta undersöka detta förhållande och återkomma till riksdagen i denna fråga.

DOK fann brister i tillämpningen av sekretesslagen. Bland annat framhölls: "En effektivare tillsyn över sekretesslagen och en förbättrad garanti mot slapp tillämpning av densamma skulle kunna åstadkommas om man inför besvärsmöjlighet för den som berörs av de sekretessprövade uppgifter som har lämnats ut. Det skulle också kunna leda till en mera omsorgsfull menprövning och en vitalare debatt om sekretesslagens utformning." Regeringen bör enligt vår mening utreda möjligheterna att införa en besvärsmöjlighet.

Myndigheters försäljning av personuppgifter

I dag finns en omfattande verksamhet med försäljning av personuppgifter från flera myndigheter. Det har hittills varit oklart vilka regler som gäller för utlämnandet av i och för sig offentliga uppgifter ur myndigheternas olika register.

Den av DOK föreslagna lagen inleds med ett uttryckligt förbud för myndigheterna att sälja personuppgifter utan riksdagens bemyndigande. Till den föreslagna lagen har utredningens majoritet fogat en lista med register ur vilka försäljningsverksamhet kan tillåtas.

I praktiken innebär således inte förslaget något förbud, utan ett tillståndsförfarande genom lagreglering av riksdagen. Redan nu skall nio register tillåtas sälja personuppgifter. I huvudsak accepteras kommersiellt utnyttjande av de register, som idag har försäljning i en viss omfattning och som säljer mest. Så kommer t.ex. SPAR-registret att kunna fortsätta att sälja uppgifter om exempelvis inkomst, personnummer, civilstånd, barn, förmögenhet och adress m.m. De myndigheter som förbjuds sälja är de som endast säljer någon gång då och då.

Lagreglering av vilka uppgifter som får säljas i registren föreslås inte. Inte heller regleras eventuellt tillkommande uppgifter. Från integritetssynpunkt är det mer intressant att veta vilka uppgifter som säljs och hur dessa sammanställs än vilken myndighet som säljer. Någon analys till grund för en sådan reglering har utredningen inte presenterat.

Slutsatsen är att försäljningen kan fortgå i stort sett som tidigare om majoritetens förslag genomförs.

Principen om att uppgifter som insamlats endast skall användas för sitt ändamål kommer att förhindra försäljning. Eventuella undantag skall regleras i de av oss föreslagna registerlagarna.

Det är nu över tre år sedan DOK avgav sitt betänkande och ännu har regeringen inte kommit med något förslag till reglering av försäljning av personuppgifter ur de offentliga registren. Regeringen bör snarast lägga fram förslag för riksdagen som reglerar verksamheten.

Redan nu bör dock beslut fattas om att lägga ned SPAR-registret. Det tillhandahåller i huvudsak kommersiell försäljning av person- och adressuppgifter. Registret innehåller en lång rad uppgifter om i princip alla i Sverige boende. Köpare av uppgifter ur registret är bl.a. flera direktreklamföretag.

Vi ser inga skäl för staten att syssla med den här typen av kommersiell verksamhet. Enligt datalagen är det inte möjligt för privata företag att bygga upp motsvarande register. Vi kan dock tänka oss att behålla den del av SPAR-registret som tillhandahåller uppdatering av adresser till myndigheter. Statens person- och adressnämnd, som är huvudman för SPAR-registret, bör upphöra.

Mot. 1989/90
K410

Säkerhet och sårbarhet

Den alltmer omfattande datoriseringen innebär en ökad sårbarhet i samhället. Det är folkpartiets uppfattning att uppgiften att skapa tillräckligt säkra och robusta datasystem givits en allt för låg prioritet både inom den offentliga och inom den privata sektorn. För att öka säkerheten krävs en aktiv riskbedömning. Datasystemen måste följas upp kontinuerligt för att bedöma vilka risker som finns och vilka hjälpmedel som kan användas för att eliminera riskerna.

Störningar i vitala datasystem kan redan i normalsituationen medföra allvarliga skador för samhället. Riskerna ökar i krig eller vid olika typer av fredskriser.

Säkerhet och sårbarhet är två begrepp som ofta syns i debatten. Orden ger gärna intryck av att det endast handlar om krig, sabotage och spioneri men det gäller också företags och myndigheters vardagstillvaro.

Frågor om sårbarhet och säkerhet bör beaktas redan då datorsystemen utvecklas – detta gäller både stora och mindre system. Företag och myndigheter bör tänka igenom vilka risker som finns och bestämma vilken säkerhetsnivå systemen skall hålla med tanke på den verksamhet som bedrivs. Datasystem som berör vitala samhällsintressen måste omgärdas med stor säkerhet, eftersom skadorna kan bli stora. Myndigheter och företag som ansvarar för sådana system bör åläggas att upprätta sekretessbelagda katastrofplaner över sina känsliga system. I planerna bör framgå vilken personal som är oumbärlig och vilka manuella eller automatiska reservfunktioner som kan kopplas in om ordinarie datasystem skulle bringas ur funktion.

Det är viktigt att personer som i sitt arbete har tillgång till sekretessbelagd information känner att det är ett förtroende att arbeta med sådana uppgifter. Detta innebär krav på att inte missbruka förtroendet t.ex. genom ovarsamhet med säkerhetskoder, behörighetsregler o. dyl.

Det huvudsakliga ansvaret för en enskild myndighets säkerhetsarbete och sårbarhetskontroll ligger på myndigheten själv. Det gäller frågor om organisation, säkerhetsrutiner, behörighetsregler, fysiskt skydd, tekniska anordningar, utbildning av personalen i säkerhetstänkande och genomförande av sårbarhetsanalyser.

Statskontoret har samordningsansvar för ADB-säkerheten i fred inom den civila statsförvaltningen inkl. affärsverken. De krav som ställs på affärsverken är av annan karaktär än de som ställs på förvaltningsmyndigheter. Därför bör inte affärsverkens arbete med säkerhet och sekretess inordnas i statskontorets uppgifter.

För myndigheter med anknytning till försvaret hör datasäkerhetsarbetet närmast till de normala arbetsuppgifterna. Därför bör statskontorets samarbetsansvar för ADB-säkerheten inte heller omfatta försvarsmyndigheter.

Näringslivet står idag utanför diskussionerna om samhällets sårbarhet, vilket är olyckligt. Det är angeläget att en parlamentarisk utredning tillsätts för att bereda säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället.

Mot. 1989/90
K410

Översyn av datalagen

Folkpartiet har framfört krav på att datalagen ses över eftersom utvecklingen på området gått så snabbt och nuvarande lag måste anpassas därtill. Regeringen har nu beslutat om en översyn och det tycker vi således är bra.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ökat behov av samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen i den tekniska utbildningen,¹⁾

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag om en plan för uppdelning och decentralisering av statliga dataregister,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en särskild personnummerlag,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om registerlagar,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om spanings- och förspaningsregister,²⁾

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en ny lag om folkbokföringsregister,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om 10-åriga, enkätbaserade folk- och bostadsräkningar,³⁾

5. att riksdagen hos regeringen begär en utredning vad gäller massmedias rätt att låta allmänheten ta del av datoriserade tidningsarkiv,

6. att riksdagen hos regeringen begär förslag om reglering av myndigheternas försäljning av personuppgifter ur offentliga dataregister i enlighet med vad som anförts i motionen,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om besvärsmöjlighet i sekretesslagen.

[att riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning med uppgift att bereda säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället,⁴⁾

[att riksdagen beslutar lägga ner den kommersiella delen av SPAR-registret samt statlig person- och adressnämnd.³⁾

Stockholm den 19 januari 1990

Mot. 1989/90
K410

Birgit Friggebo (fp)

Ylva Annerstedt (fp)

Ingela Mårtensson (fp)

Lars Sundin (fp)

¹ 1989/90:U6802

² 1989/90:Ju213

³ 1989/90:Fi405

⁴ 1989/90:Fö303